

унікальності іншого, і на цьому ґрунтується виховання ціннісного ставлення до людей. Підмурок системи виховання, що вибудовується, становить ідея відображення і збільшення чесної людини.

Цей процес повинен мати цілісний, безупинний характер і поєднувати зусилля всіх освітніх установ і соціальних інститутів, що мають відношення до виховання.

Утім, виховна діяльність здійснюється школою не в безповітряному просторі, а в соціумі, який досить болісно переживає зміни, що відбуваються. Беручись до розроблення концепції розвитку школи, будь-якої іншої освітньої установи, педагогам, на нашу думку, спершу слід зрозуміти, чого вони очікують від себе і від дітей.

Успіх будь-якого педагогічного управління визначають дві обставини: особистість педагога, здатного очолити будь-яку справу, і тим, які цінності він транслює дітям. Тож перш ніж організувати певний виховний захід, треба визначитися, для чого його проводять. Осмислені й прийнятні цінності допоможуть побачити мету, яку можна реалізувати шляхом практичного здійснення завдань та організації живого виховного процесу.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості : У 2 кн. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади : Наук. видання. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Вишиванка на свято : зб. сценаріїв для організації позакласної виховної роботи з учнями школи I ступеня / О.Л. Єщенко та ін.; Уклад Т.Ф. Петровська. – К. : Альтерпрес, 2006. – 100 с.
3. Вишневецький О. Сучасне українське виховання: Педагогічні нариси. – Львів: Львівський обласний науково-методичний ін-т освіти; Львівське обласне пед. тов-во ім. Г. Ващенка, 1996. – 238 с.
4. Воронов В.В. Технологія виховання : Посібник для преподавателей вузов, студентов и учителей. – М. : Школьная Пресса, 2000. – 96 с.
5. Дем'янюк Т.Д. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі : науково-методичний посібник. – Суми : ТОВ Вид-во «Антей», 2006. – 384 с.
6. Єрмаков І.Г. Виховання життєтворчості : моделі виховних систем. – Х. : Вид. група «Основи», 2006. – 224 с.

Л.Б. Махоткіна,
м. Чернігів

УДК 37.013.42

ПРОФІЛАКТИКА ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВАХ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ

Анотація

У статті розглядаються теоретичні та практичні умови соціально-педагогічної профілактики безпритульності дітей у реабілітаційних центрах.

Ключові слова: профілактична робота, дитяча безпритульність, Центр соціально-психологічної реабілітації дітей, анкетування.

Аннотація

В статті розглядаються теоретичні та практичні умови соціально-педагогічної профілактики бездомності дітей в реабілітаційних центрах.

Ключеві слова: профілактична робота, дитяча бездомність, Центр соціально-психологічної реабілітації дітей, анкетування.

Annotation

The article discusses the theoretical and practical conditions of socio-pedagogical prevention of homelessness of children in rehabilitation centres.

Keywords: preventive work, children homelessness, Centre for socio-psychological rehabilitation of children, questionnaire.

У сучасній Україні відбуваються складні суспільні процеси: переоцінка духовних цінностей, розшарування соціальних груп населення, поглиблення економічних проблем. Окрім того, зміна цінностей і ціннісних орієнтацій суспільства, загальної соціокультурної ситуації загострила проблеми, пов'язані з соціальним статусом і захищеністю різних верств населення України, особливо дітей та молоді. Збільшується кількість функціонально неспроможних сімей, відсутня здорова моральна атмосфера в сім'ї, постійні і нормальні умови життя, віддаляються від виконання виховних завдань заклади освіти, не достатньо здійснюється робота з дітьми за місцем проживання. Як наслідок – зростає кількість неповнолітніх, які залишаються наодинці зі своїми проблемами, та поведінка яких виходить за рамки суспільно прийнятих норм. Це в свою чергу зумовило появу такого соціально-педагогічного феномену як безпритульність дітей.

Для попередження вищезазначеної проблеми необхідним є налагодження системи ефективної профілактики дитячої безпритульності. Дана система повинна включати крім освітніх закладів, інституції, що здійснюють соціально-педагогічну діяльність з підтримки сімей та дитинства.

Аналіз соціально-педагогічної літератури свідчить, що вивченням різних аспектів проблеми безпритульності дітей займаються багато науковців. Теоретичні засади проблеми висвітлені у працях О.В. Безпалько, О.В. Вакуленко, В.Є. Виноградової-Бондаренко, Л.М. Завацької, І.Д. Зверєвої, А.Й. Капської, В.М. Оржеховської, С.В. Тетерського, Є.І. Холостової. Основи організації соціально-педагогічної профілактики бездоглядності та допомоги „дітям вулиці” представлені у роботах І.І. Миговича, Т.В. Семігіної, Ж.В. Петрочко. Ґрунтовне дослідження умов профілактики дитячої безпритульності здійснене Л.В. Рень.

Мета статті – визначити теоретичні та практичні засади соціально-педагогічної роботи щодо створення умов профілактики дитячої безпритульності в реабілітаційних центрах.

Згідно Типового положення «Про Центр соціально-психологічної реабілітації дітей» – це заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги.

Дитина може перебувати у центрі протягом часу, необхідного для її

реабілітації, але не більше ніж 9 місяців у разі стаціонарного перебування та 12 місяців – денного перебування. Строк перебування дитини у центрі визначається комісією центру за погодженням із службою у справах дітей, якій підпорядковується центр.

Центр діє на підставі положення, затверджується відповідною службою у справах дітей, якій підпорядковується центр, реєструється місцевим органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування [2].

Контроль за умовами утримання і виховання дітей у центрі здійснює служба у справах дітей, якій підпорядковується центр.

Основними завданнями центру є здійснення соціального захисту дітей, прийнятих до центру; надання дітям комплексу соціальних послуг; проведення соціально-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини; сприяння поверненню дитини до біологічної сім'ї; забезпечення відвідування дітьми загальноосвітніх або інших навчальних закладів чи індивідуальному навчанню з урахуванням потреб та можливостей дитини; сприяння формуванню у дітей власної життєвої позиції для подолання звичок асоціальної поведінки; надання психологічної та інших видів допомоги батькам (або особам, які їх замінюють) дітей, які перебувають в центрі, спрямованої на повернення дитини до сім'ї; розроблення рекомендацій з питань соціально-психологічної адаптації дитини для педагогічних та соціальних працівників і батьків.

У центрі створюються групи денної та тривалої (стаціонарної) форми перебування, які об'єднують дітей за віком, принципом родинності, характером та ступенем соціально-психологічної дезадаптації. До зазначеної групи зараховується не більш як 10 дітей.

На основі короткого аналізу діяльності центру можна виокремити низку умов соціально-педагогічної профілактики безпритульності дітей:

1. *Створення педагогічного середовища для освіти та виховання дітей, з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини.*

Після надходження дитини до Центру здійснюється оцінка потреби дитини в освіті, що передбачає вивчення всіх аспектів її когнітивного розвитку. У ракурсі цього показника досліджується рівень інтелектуального розвитку дитини, розвиток інтересу до навчання, досвід досягнення позитивних результатів (успіху) в навчанні та виконання інтелектуальних завдань тощо. Для дитини важливими є: можливості для отримання необхідної інформації; гри і взаємодії з іншими дітьми; доступ до книжок; розвиток когнітивних навичок та інтересів.

Характеристика освіти дитини передбачає також аналіз інтересів, захоплень та хобі дитини; чи відвідує / відвідувала вона секції, гуртки тощо.

Згідно Типового положення «Про Центр соціально-психологічної реабілітації», діти, які перебувають в умовах Центру, навчаються у загальноосвітніх навчальних закладах різних типів, розташованих поблизу центру, або за індивідуальними навчальними програмами [2].

В окремих випадках за рішенням місцевих органів виконавчої влади для забезпечення виконання покладених на центр завдань можуть створюватися загальноосвітні навчальні заклади.

Окрім того, з метою подальшої виховної роботи з дітьми, з'ясовується рівень їх вихованості, чи знають вони правила поведінки у громадських місцях, чи дотримуються їх. Важливим є спостереження, що дадуть інформацію про моральність вихованців. У Центрі здійснюється виховна робота, яка спрямована на вирішення наступних проблем: моральне виховання, прищеплення правил поведінки [1, с. 104].

2. Надання комплексної соціально-педагогічної, психологічної, медичної та правової допомоги безпритульним дітям.

Ця умова здійснюється через соціальну, психологічну, педагогічну реабілітацію, яка передбачає здійснення заходів виховного характеру, спрямованих на корекцію навчання, емоційного стану дитини, формування особистісних якостей, які сприятимуть інтеграції дитини у суспільство, оволодінню нею уміннями та навичками самообслуговування, правилами поведінки та спілкування з оточуючими.

Насамперед необхідно здійснювати соціально-психологічне діагностування дитини, яке передбачає визначення соціально-психологічних особливостей дитини з метою оцінки її психоемоційного стану та прогнозування подальшого розвитку, встановлення та налагодження соціальних зв'язків дитини з найближчим оточенням.

За результатами первинного соціально-психологічного діагностування розробляється індивідуальна програма реабілітації дитини та визначення напрямів допомоги.

Вона включає соціально-медичну реабілітацію та оздоровлення, і передбачає проведення комплексу заходів, спрямованих на покращення здоров'я дитини, зокрема проведення корекції психічного стану, забезпечення оздоровлення, проведення інформаційно-просвітницької роботи серед дітей, батьків, персоналу закладу з питань здорового способу життя.

Відділення соціальної, психологічної та педагогічної діагностики і реабілітації, що діє у складі Центру аналізує стан педагогічної занедбаності дитини, надає соціально-психологічну допомогу, сприяє органам опіки та піклування у подальшому влаштуванні дітей, проводить роботу щодо встановлення місця проживання батьків, родичів, опікунів (піклувальників) дитини тощо.

Одним із напрямів діяльності Центру є надання правових послуг, які спрямовані на забезпечення реалізації прав і свобод дитини, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення.

Реалізацією даного напрямку займається юридична служба Центру, діяльність якої полягає в встановленні (в разі потреби) особи дитини, іншої інформації про неї та її близьке оточення; інформуванні про влаштування дитини до закладу батьків або осіб, які їх замінюють, служби у справах дітей, якій підпорядковується центр; наданні дітям, їх батькам, опікунам (піклувальникам), прийомним батькам та батькам-вихователям консультацій і

роз'яснень з правових питань; сприянні органам опіки та піклування у подальшому влаштуванні дітей та інше.

3. *Підтримка зв'язку дитини з родиною, метою чого є повернення дитини до біологічної сім'ї.*

В умовах Центру здійснюється поглиблений аналіз соціальних та емоційних зв'язків дитини із сімейним та найближчим оточенням, також проводиться соціально-психологічна реабілітація, яка спрямована на налагодження взаємовідносин з близькими людьми та адаптацію до сімейного оточення.

Згідно Типового положення дітей, зарахованих до груп тривалого (стаціонарного) перебування, можуть відвідувати їх батьки або особи, які їх замінюють, родичі (за погодженням з керівництвом центру).

Якщо це можливо, фахівці Центру здійснюють роботу з батьками вихованців. Насамперед, з ними проводяться профілактичні бесіди, спрямовані на відновлення функцій сім'ї.

Проте слід зазначити, що повернення дитини додому можливе лише за умов, що стосунки вдома нормалізувалися, перебування дитини в сім'ї є для неї безпечним.

4. *Професійна компетентність фахівців Центру.*

Професійна компетентність працівників Центру є важливою умовою здійснення профілактики безпритульності дітей. Саме підвищення рівня компетентності виступає стимулом для формування нових навичок і вмінь, тобто зростання професійної майстерності. Відповідно до цього, згідно Положення педагогічні та медичні працівники центру обов'язково проходять необхідну атестацію, проведення якої забезпечують відповідні органи управління освітою, охорони здоров'я за місцезнаходженням центру.

На нашу думку, спеціаліст Центру повинен володіти знаннями, вміннями і навичками, які дозволять йому реалізовувати основні напрями, підходи і технології соціально-педагогічної профілактики і прогнозувати наслідки їх застосування, створювати оптимальні ситуації і умови для розвитку дитини.

Для з'ясування, у який спосіб реалізуються дані умови фахівцями на практиці, було проведено анкетування на базі Центру соціально-психологічної реабілітації дітей в с. Хмільниця. У ньому брало участь 10 осіб – це вихователі та психологи даного закладу.

Перше питання нашої анкети стосувалося того, з якого соціального середовища діти потрапили до Центру. Усі фахівці зазначили, що найчастіше до них потрапляють діти з інтернатів, з неблагополучних сімей та з вулиці. Отже відповіді на це питання показали, що деякі вихованці можуть мати досвід безпритульного життя.

Друге питання уточнювало таке наше припущення. Дійсно 60 % вихователів (6 осіб) відповіли, що частина дітей у минулому були безпритульними. Два вихователі (20 %) повідомили, що вони не знають чи були колись їхні вихованці безпритульними. Ще 2 вихователі (20 %) зазначили, що приблизно 10 % дітей колись жили на вулиці.

Третє питання стосувалося безпосередньо з'ясуванню того, чи

здійснюється у Центрі робота з профілактики безпритульності дітей. 80 % вихователів та психологів (8 осіб) повідомили, що проводяться відповідні бесіди, виховні години. Двоє фахівців (20 %) невпевнені у тому, що ведеться спеціальна робота з профілактики безпритульності дітей.

Четверте питання анкети стосувалося того, чи можна налагодити взаємозв'язок між фахівцями Центру та батьками дітей, і між батьками та дітьми. Усі опитані вважають, що це дуже важке завдання, зокрема тому, що батьки не відвідують дітей у Центрі, вони зловживають спиртними напоями, не мають постійного місця роботи, або ж взагалі не бажають працювати, тобто у більшості випадків сім'я, з якої вилучена дитина, є функціонально неспроможною, щодо виконання виховної функції.

П'яте питання також стосувалося роботи з батьками дітей. Двоє вихователів (20 %) вважають, що відповідна робота не ведеться, 80 % фахівців (8 осіб) вважають, що з батьками дітей проводяться профілактичні бесіди.

Шосте питання було присвячене співпраці Центру з державними та громадськими установами. Усі опитані вважають, що Центр взаємодіє з міліцією, загальноосвітніми школами, соціальними службами. Троє вихователів повідомили, що Центр співпрацює з громадськими організаціями, які надають благодійну допомогу, сприяють вихованню дітей. Щоправда, спеціальної роботи з профілактики безпритульності дітей громадські організації не здійснюють.

Сьоме питання було присвячене з'ясуванню того, чи проводяться з дітьми виховні заходи. Усі опитані вважають, що в Центрі проводиться відповідна виховна робота, яка здійснюється за такими напрямками: національно-патріотичне виховання, морально-етичне виховання, правове виховання, пропаганда здорового способу життя, трудове виховання та профорієнтація, екологічне виховання, художньо-естетичне виховання та народознавче виховання. Тематика такої роботи дуже широка, це: «Мій рідний край», «Україна – матінка моя», «Любов до ближнього – джерело величі людини», «Дружба – це...», «Мої права, мої обов'язки», «Що означає бути вихованим?», «Здоров'я – головне багатство», «Праця - джерело життя», «Духовність особистості і мистецтво». Окрім того усі опитані сказали, що використовують у проведенні заходів різні форми та методи роботи: бесіди, тренінги, виховні години, лекції, та диспути.

Восьме питання мало на меті з'ясування того, чи використовується в Центрі індивідуальна робота з дітьми. 60 % опитаних (6 осіб) вважають, що така робота сприяє профілактиці безпритульності дітей, і вона проводиться психологами Центру. 40 % (4 особи) вважають, що така робота проводиться і вихователями, і психологами щоденно.

Дев'яте питання стосувалося того, чи проводяться у центрі методичні семінари та наради, та їх тематики. Усі опитані зазначили, що відбуваються педагогічні наради та семінари. На них розглядаються питання, які присвячені різним напрямкам виховання та їх тематиці. Наприклад: національно-патріотичне виховання – тематика присвячена вихованню у дітей поваги до рідної батьківщини та її символіки; морально-етичне виховання – тематика присвячена становленню у дітей активної моральної життєвої позиції,

усвідомленню ідеалів сім'ї, родини, єдності моральної свідомості та поведінки; правове виховання – тематика спрямована на усвідомлення дітьми своїх прав, свобод та обов'язків, розумінню особистої відповідальності за свої вчинки. Впродовж 2012 року була проведена нарада, яка була присвячена профілактиці безпритульності.

Відповідаючи на десяте питання, 70 % фахівців (7 осіб) сказали, що їм вистачає знань для здійснення профілактики безпритульності. 30 % (3 особи) вважають, що їм потрібні додаткові знання.

Отже, аналізуючи результати опитування, можна зробити такі висновки: дотримання першої умови щодо створення педагогічного середовища для освіти та виховання дітей, з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини не викликає сумнівів, тому що діти відвідують школу, з ними проводяться різноманітна виховна робота, з урахуванням індивідуальних потреб, здібностей, особливостей їх особистості.

Стосовно другої умови варто сказати, що вона також реалізується повною мірою. Вихованцям надається комплексна соціально-педагогічна, психологічна, медична та правова допомога. Крім фахівців Центру, її здійснюють спеціалісти інших служб: Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, міліція та ін.

Найбільше труднощів виникає у процесі реалізації третьої умови: «підтримка зв'язку дитини з родиною, метою чого є повернення дитини до біологічної сім'ї». Фахівцям Центру важко налагодити взаємозв'язок з батьками дітей, тому що вони зловживають спиртними напоями, не мають постійної роботи та є функціонально неспроможними щодо їх виховання. Дуже часто така сім'я не може забезпечити дитину нормальними умовами проживання, виховання, освітою, не забезпечена навіть мінімальними потребами дитини на їжу, одяг. Але, якщо це можливо, фахівці Центру вважають за потрібне підтримувати стосунки з батьками дітей, і не відмовляються від ідеї повернення дитини в сім'ю.

Не викликає сумнівів і реалізація четвертої умови, яка стосується професійної компетентності фахівців. У Центрі працює 12 вихователів та 3 психологи, медичні працівники, усі вони мають відповідну освіту. У Центрі проводяться заходи, які спрямовані на підвищення професійної компетентності фахівців у контексті профілактики безпритульності дітей.

Отримані нами результати анкетування можуть бути використані для проведення подальших досліджень практичних засад соціально-педагогічної роботи щодо створення умов профілактики дитячої безпритульності в реабілітаційних центрах.

Література

1. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик / Авт.: Волинець Л. С., Гурковська Л. П., Савчук І. В. – К. : ТОВ "К.І.С.", 2011. – 132 с.
2. Типове положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://vytochiv.ucoz.ua>